

Zamknięte państwo handlowe i inne pisma, Warszawa 1996; Gellner E., *Narody i nacjonalizm*, Warszawa 1991; Gellner E., *The Coming of Nationalism and Its Interpretation: The Myths of Nation and Class*, w: *Mapping the Nation*, ed. G. Balakrishnan, London 2012; Hobsbawm E., *Narody i nacjonalizm po 1780 roku: program, mit, rzeczywistość*, Warszawa 2010; *Idee w Rosji. Leksykon rosyjsko-polsko-angielski*, red. A. de Lazari, t. 1, Warszawa 1999, s. 268–280; Renan E., *Co to jest naród?*, w: *Być w narodzie: Szkice o idei narodu, narodowej kulturze i nacjonalizmie*, red. L. Zdybel, Lublin 1998; Sołowjow W., *Rosyjska idea*, „Sprawy Wschodnie” 2006, z. 3, s. 93–113; Ленин В., *Национальный вопрос в миналото и сега*, София 1930; Сталин Й., *Марксизм и национальный вопрос*, w: Й. Сталин, *Сочинения*, т. 2, Москва 1946; Тиес А., *Създаването на националните идентичности. Европа XVIII–XIX век*, София 2011; Трубецкой Е., *Старый и новый национальный мессианизм*, „Русская мысль” 1912, 3;

Nina Dimitrowa (tłum. Ewelina Drzewiecka)

Naród (Grecja)

Termin „naród” (*το έθνος*) (sansk. *sabha* ‘wspólnota’, ‘zgromadzenie’) definiuje grupę ludzi, którzy mają cechy wspólne (rasowe, religijne, kulturowe). W Piśmie Świętym używa się go w liczbie mnogiej (narody; *τα έθνη*) odnośnie do bałwochwalców. W tekstach z czasów imperium osmańskiego częściej można się natknąć na sformułowanie „ród” (*γένος*) przywodzące na myśl „narodziny” (*γέννηση*), „pokolenie” (*γενεά*), „pochodzenie” (*καταγωγή*), „zgromadzenie” (*προέλευση*), „rasę” (*φύλο*). Poprzedzone często epitetem „nieszczęśny”, wyrażenie „ród Romajów” (*το γένος των Ρωμαίων*) zawierało konotację religijną i określało prawosławnych poddanych imperium osmańskiego podległych Patriarchatowi Ekumenicznemu, dla których turecka niewola miała być karą za popełnione grzechy.

Pomimo to Romajów, których nazwa sugerowała, że są potomkami poddanych Cesarstwa Wschodniorzymskiego, cechowała świadomość pochodzenia od starożytnych Greków; przetrwała ona cały okres osmański zarówno w tekstach ludowych/popularnych, (np. w *Filadzie o Aleksandrze Wielkim*), jak i naukowych, inspirowanych prądami humanizmu i oświecenia. Pod koniec XVIII wieku, w okresie rozkwitu idei oświeceniowych, terminu „ród” (nasz), podobnie jak „naród” (nasz), używało się bez zaimka. Pod wpływem *Wielkiej encyklopedii francuskiej* fanariota Dimitrios Katardzis upolitycznił znaczenie terminu „naród”, kładąc nacisk nie tylko na związki kulturowe (religię, język, historię), lecz również na współuczestnictwo zniewolonych Romajów w organizacjach politycznych imperium osmańskiego. „Naród” Katardzisa miał przywileje, prawa i przepisy kościelne, jak również licznych dygnitarzy w administracji osmańskiej. Idea narodowa, która kształtowała się w tamtym okresie, zakładała szacunek wobec innych etnosów imperium osmańskiego. Można to było zaobserwować zarówno w *Nowoczesnej geografii* (*Νεωτερική Γεωγραφία*) Daniila Filipidisa i Grigoriosa Konstandasa, którzy często odwoływali się do bałkańskich etnosów, jak i w *Nowej politycznej konstytucji* (*Νέα Πολιτική Διοίκηση*) Rigasa Welestinlisa, gdzie republika grecka ustanowiona na wzór republiki francuskiej po zrzuceniu jarzma sułtana osmańskiego zjednoczy wszystkie bałkańskie etnosy (również Turków) pod grecką hegemonią kulturową, tworząc *république universelle*. Nowe rozróżnienia uwidoczniły się w publikacjach greckich patriotów, na

przykład w anonimowej *Greckiej nomarchii* (*Ελληνική Νομαρχία*). Opierając się na kryteriach socjologicznych i wartościach etycznych, autorzy wyróżnili w narodzie zamożnych i ubogich, niewykształconych, przesądnych, pysznych itd. W rozprawianych broszurach przedstawiciele warstwy uprzywilejowanej popierającej podporządkowanie się władzom osmańskim starli się ze zwolennikami rewolucji francuskiej, którzy – stawiając za wzór oświecone narody Europy – domagali się wolności, postępu i szczęścia. Korais pisał we wspomnieniach (*Mémoire*; 1803): „Dès ce moment, la vanité nationale fit place à l'attitude d'un peuple qui sort de la barbarie (...) qui se prépare à devenir nation”.

Przekształcenie narodu w podmiot polityczny dokonało się podczas powstania greckiego (1821). Toczone walki miały ukazać Greków w Europie jako naród waleczny i niezależny, odwołujący się do tradycji rewolucji francuskiej. Pomimo sprzeciwu Świętego Przymierza rządowi udało się wówczas przegłosować demokratyczną konstytucję, w której użyto terminu „Naród Greków” (*Έθνος των Ελλήνων*). W artykule 5. Konstytucji z Trojzeny (1827) podkreślono: „Suwerenność zawiera się w Narodzie; wszelka władza czerpie z niego i istnieje dla niego”. Termin „państwo” (*κράτος*) nadal odnosił się do administracji imperium osmańskiego, natomiast termin „greckie zwierzchnictwo” (*Ελληνική επικράτεια*) określał zasięg terytorialny wpływów narodowych. Głównym kryterium decydującym o greckiej etniczności pozostało wyznanie chrześcijańskie, co znalazło potwierdzenie w ustaleniach Zgromadzenia Narodowego w Epidaurus (1822): „Autochtoniczni mieszkańcy ziem greckich, którzy wyznają wiarę Chrystusową, są Grekami i bez żadnej różnicy otrzymują wszelkie prawa polityczne”. Kryterium konfesji było szersze niż języka lub pochodzenia etnicznego, co ułatwiało wcielanie ludności heterogenicznej, jaka była niezbędną dla zdziesiątkowanego i pozbawionego systemu edukacji narodu, który dopiero co uzyskał byt polityczny.

Używany w tekstach termin „naród” (*έθνος*) miał wymiar prawny, dotyczył historycznej i cywilizacyjnej całości. Grecy sprzeciwiali się teorii Fallmerayera (1840) i – głównie za pośrednictwem historiografii (Zambelios, Papanigopolos) – próbowali udowodnić ciągłość greckiego narodu od starożytności do czasów współczesnych. Wymiar etniczny okazał się znacznie szerszy i silniejszy od państwowego, co doprowadziło do stworzenia konfliktogennego terytorium, na którym w XIX i na początku XX wieku dochodziło do konfrontacji rozwiniętych nacjonalizmów bałkańskich. Fundamenty pod rozwój nacjonalizmu greckiego stworzyła tzw. Wielka Idea (*Μεγάλη Ιδέα*), w myśl tej koncepcji naród otrzymał posłannictwo, by oswobodzić zniewolone terytoria hellenistyczne i rozpowszechnić kulturę europejską zarówno na Wschodzie, jak i na Bałkanach.

Δημαράς Κ. Θ., *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, Αθήνα ⁴1985; Καταρτζής Δ., *Δοκίμια*, επιμ. Κ. Θ. Δημαράς, Αθήνα 1974; Σβορώνος Ν. Γ., *Το ελληνικό έθνος. Γένεση και διαμόρφωση του Νέου Ελληνισμού*, προλεγόμενα: Σπ. Ι. Ασδραχάς, Αθήνα 2004; Βόγλη Ε. Κ., «Ελληνες το γένος». *Η ιθαγένεια και η ταυτότητα στο εθνικό κράτος των Ελλήνων (1821–1844)*, Ηράκλειο 2012; Σκοπετέα Έ., *Το «πρότυπο» Βασίλειο και η Μεγάλη Ιδέα. Οψεις του εθνικού προβλήματος στην Ελλάδα (1830–1880)*, Αθήνα 1988; Droulia L., *Towards Modern Greek Consciousness*, „The Historical Review / La Revue Historique”, 1 (2004), p. 51–67; Gourgouris S., *Dream Nation. Enlightenment, Colonization, and the Institution of Modern Greece*, Stanford University Press 1996; Kitromilidis P., *Tradition, Enlightenment and Revolution*, Harvard University Press 1978; Sf[ojini] A., *De l'Empire ottoman à l'État grec: la formation du vocabulaire politique*, w: R. Katičić, J. Koder (red.), *'Herrschaft' und 'Staat'. Untersuchungen zum Zivilisationswortschatz im südosteuropäischen Raum 1840–1870. Eine erste Bilanz*, Wien 2004, p. 173–182.